

ОСВІТНІЙ РІВЕНЬ НАСЕЛЕННЯ КИЇВЩИНИ НА РУБЕЖІ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ

У статті розглядаються зміни в освітньому рівні населення Київщини за даними переписів населення 1989 та 2001 року, наданими Головним управлінням статистики у Київській області. Крім того, дослідження ґрунтується на результатах опитування жителів Києво-Святошинського, Макарівського, Васильківського районів Київської області.

Ключові слова: освіта, загальні переписи населення, Київська область.

Однією з основних складових соціально-економічного і культурного потенціалу населення є його освітній потенціал. Рівень та якість освіти – одна з головних ознак, що визначає соціальне становище в суспільстві. Низький рівень доходів значної частини населення обмежує для них можливість отримати якісні освітні послуги, що загострює проблему недостатнього розвитку людського потенціалу країни.

Освітній рівень населення України досліджували багато науковців. Серед сучасних дослідників – Ф. Заставний¹, Е. Лібанова², В. Кремень³, О. Хомра⁴ та інші. Проте рівень освіти населення Київщини залишається мало вивченим, тому ця тема потребує ґрунтовного дослідження.

Метою проведеного дослідження було визначити тенденції та перспективи розвитку освіти населення Київщини.

Упродовж 2012–2015 рр. було проведено опитування сільських жителів Київської області, які переважно працюють у місті Києві. У ході польових досліджень було опитано 157 осіб віком від 17 до 65 років із Києво-Святошинського р-ну (Музичі, Лука, Гореничі, Неграші, Княжичі, Личанка, Шпитьки, Бузова, Горбовичі, Петрушки, Жорнівка), Макарівського р-ну (Новосілки, Мостище, Калинівка) та Васильківського р-ну (Данилівка) Київської області. Крім того, було використано дані Головного управління статистики у Київській області.

В Україні за роки незалежності кількість вищих навчальних закладів зросла з 910 до 997, зокрема кількість університетів, академій, інститутів збільшилась удвічі – з 156 до 330, з них 59 вищих навчальних закладів мають статус національних. Чисельність студентів ВНЗ III–IV рівнів акредитації на 10 тис. населення у 1986 р. становила 176 осіб, у 1999–2000 р. – 259 осіб, у 2002–2003 р. – 348 осіб, а в 2005 р. – 429 осіб. Приріст відбувався переважно за рахунок студентів, які навчалися коштом фізичних та юридичних осіб⁵.

У травні 1991 р. було прийнято Закон України «Про освіту», в якому до вищих навчальних закладів були віднесені технікуми, коледжі, інститути, консерваторії, академії, університети. Встановлювалося, що випускникам вищих навчальних закладів присвоюється кваліфікація спеціаліста з вищою освітою певного професійного спрямування або спеціальності.

У технікумах і училищах навчалися юнаки й дівчата у віці 15–17 років, в інших навчальних закладах – 18–22 роки. При цьому в другій половині 1990-х рр. чисельність осіб, що навчалася в технікумах, училищах, які набули статусу навчальних закладів I–II рівнів акредитації, зменшилась, тоді як кількість закладів III–IV рівнів акредитації значно зросла. З 1996–2000 рр. чисельність студентів у вищих навчальних закладах збільшилась на 12%. При цьому відбулося зменшення кількості начальних закладів I–II рівнів акредитації на 15%, а число вузів III–IV рівнів акредитації зросло на 24%⁶.

Основним джерелом інформації про рівень освіти населення є перепис, програма якого передбачає отримання відомостей про рівень освіти кожної людини, а також про типи навчальних закладів, у яких вона навчається або навчалася.

Табл. 1. Порівняльні дані щодо рівня освіти на 1000 осіб населення за переписами 1989 та 2001 рр.⁷

Роки	1989	2001
Усього осіб, які мають освіту, з них	794	878
вищу	65	108
незакінчену вищу	7	4
середню спеціальну	128	151
середню загальну	254	325
неповну середню	158	150
початкову	182	140

За даними Всесоюзного перепису 1989 року, на 1000 чол. віком від 10 років припадало 794 особи, у тому числі 65 чол. отримали вищу освіту, 7 чол. незакінчену вищу, 128 чол. середню спеціальну, 254 чол. середню загальну, 158 чол. неповну середню, 182 чол. початкову. За даними Всеукраїнського перепису 2001 року, на 1000 чол. віком від 10 років припадало 878 освічених осіб, з них 108 чол. мають вищу освіту, 4 – незакінчену вищу, 151 – середню спеціальну, 325 – середню загальну, 150 – неповну середню, 140 – початкову.

Отже, чисельність осіб, які мали повну вищу освіту в розрахунку на 1000 осіб населення у віці 10 років і старшому, збільшилася порівняно з даними перепису населення 1989 року.

Табл. 2. Порівняльні дані щодо рівня освіти населення віком 10 років і старші за місцем проживання по Київській області за переписами 1989 та 2001 рр.⁸

Освіта	1989		2001	
	місто	село	місто	село
вища	6,3%	2%	9,2%	3,1%
незакінчена вища	0,7%	0,2%	0,3%	0,1%
середня спеціальна	11,3%	4,8%	12%	5,2%
середня загальна	18,5%	13,5%	21,8%	15,2%
неповна середня	8,8%	11%	7,7%	9,4%
початкова	8,5%	14,4%	7%	9%

За даними Всесоюзного перепису 1989 року, вищу освіту у місті мають 6,3%, а у 2001 р. – 9,2% осіб. У сільській місцевості 1989 р. вищу освіту отримали 2%, тоді як у 2001 р. – 3,1% осіб. Незакінчену вищу освіту у 1989 р. у міських поселеннях здобули 0,7%, а у 2001 р. – 0,3%. У селі 1989 р. незакінчену вищу мають 0,2%, тоді як у 2001 р. – 0,1% осіб. Середню спеціальну, за переписом 1989 р., у місті отримали 11,3%, а у 2001 р. – 12% осіб. У сільських поселеннях у 1989 р. середню спеціальну освіту мають 4,8%, а в 2001 р. – 5,2% осіб.

Проте середню загальну освіту у міських поселеннях у 1989 р. отримали 18,5%, а в 2001 р. дещо більше – 21,8%. Що стосується сільської місцевості, то у 1989 р. середню загальну освіту мають 13,5%, а в 2001 р. – 15,2%. У місті неповну середню освіту 1989 р. здобули 8,8%, а у 2001 р. – 7,7%. У сільських поселеннях у 1989 р. неповну середню освіту мають помітно більше осіб – 11%, а у 2001 р. – 9,4%. Початкову освіту у 1989 р. у місті отримали 8,5%, тоді як у 2001 р. – 7%. У сільській місцевості у 1989 р. початкову освіту мають майже вдвічі більше – 14,4%, а у 2001 р. – 9%.

Проте, незважаючи на високі темпи зростання числа осіб з високим рівнем освіти серед сільського населення, мешканці міських поселень продовжують мати значно вищий освітній рівень. Це пояснюється тим, що в Київській області, а саме в міських поселеннях, розміщуються великі промислові підприємства, науково-дослідні організації, вищі навчальні заклади, які значною мірою сприяють концентрації осіб з високим рівнем освіти.

Населення України відзначається порівняно високим рівнем освіти. Найбільших значень рівень освіти у 1989 р. в Україні досягав в областях з найбільшою кількістю населення у великих містах (Київська з містом Києвом, Харківська, Дніпропетровська, Одеська, Донецька, Львівська), а низький рівень спостерігався серед населення західних і південних областей

(Тернопільська, Рівненська, Вінницька, Чернігівська, Чернівецька, Хмельницька) з великою кількістю сільського населення⁹.

Табл. 3. Порівняльні дані щодо розподілу населення за рівнем освіти за місцем проживання та за статтю по Київській області за переписом 1989 року¹⁰.

Освіта 1989 р.	Міське населення		Сільське населення	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
вища	5,9%	5,8%	2,1%	2,2%
незакінчена вища	0,6%	0,7%	0,2%	0,2%
середня спеціальна	8,6%	12,2%	4,2%	6,3%
середня загальна	17,5%	16,7%	16,5%	13%
неповна середня	7,8%	8,5%	11,4%	12,6%
початкова	6,9%	8,8%	11,6%	19,7%

Зросла різниця в освітньому рівні чоловіків і жінок. За даними Всесоюзного перепису 1989 р., серед міського населення мають вищу освіту 5,9% чоловіків, тоді як серед сільського населення – 2,1% осіб. Що стосується жінок, то у місті вищу освіту отримали 5,8% осіб, а у сільській місцевості 2,2% осіб. Незакінчену вищу освіту серед міських жителів чоловіків мають 0,6% осіб, тоді як серед сільського населення 0,2% осіб. Щодо жінок, то серед міського і сільського населення цей показник майже однаковий – 0,7% і 0,2% осіб.

Середню спеціальну освіту у міських поселеннях серед чоловіків мають 8,6%, а у сільській місцевості 4,2% осіб. Порівняно з чоловіками серед жінок у міських поселеннях середню спеціальну освіту здобули 12,2%, а у сільській місцевості – 6,3% осіб. У міських поселеннях середню загальну освіту отримали 17,5% чоловіків, тоді як у сільській місцевості на 1% менше – 16,5% осіб. Серед жінок цей показник значно різниться: якщо у місті – 16,7%, то у сільській місцевості лише 13%.

Неповну середню освіту у місті мають 7,8% чоловіків, а у сільській місцевості значно більше – 11,4% осіб. Крім того, у міського населення 8,5% жінок отримали неповну середню освіту і 12,6% сільських жінок. Початкову освіту серед міських чоловіків мають 6,9%, а у сільській місцевості 11,6% осіб. Серед жінок міських поселень цей показник помітно вищий – 8,8%, а у сільській місцевості дорівнює 18,7% осіб. Відмінності в освіченості чоловіків і жінок у сільській місцевості були істотно більшими, ніж у міських поселеннях.

Більш високий приріст рівня освіти сільського населення був зумовленим відчутним зменшенням у його складі осіб з початковою і збільшенням кількості осіб із середньою освітою. Як у містах, так і в сільській місцевості темпи росту освітнього рівня життя були більш високими. В міських поселеннях відмінності темпів росту рівня освіти чоловіків і жінок були більшими, ніж у сільській місцевості.

За 1989–2001 рр. все населення України у віці 10 років і старші, що мають освіту, скоротилось на 0,3 млн. осіб, в тому числі населення, яке має повну вищу освіту, збільшилося з 4,2 млн. у 1989 р. до 5,7 млн. осіб у 2001 році. Хоча кількість жінок, які мають повну вищу освіту, збільшилась на 0,9 млн., а кількість чоловіків з повною вищою освітою зросла лише на 0,6 млн. Слід відзначити, що збільшилась кількість жінок, які мали повну середню освіту з 5,9 млн. до 7,3 млн., а також кількість жінок, які мають неповну вищу освіту, з 4,6 млн. до 4,8 млн. осіб¹¹.

Рівень освіти населення в Україні є одним з найвищих серед країн Центральної та Східної Європи. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року 13,7% населення віком 10 років і старші мають повну або базову вищу освіту, 17,7% – неповну вищу освіту, 34,9% – повну загальну середню освіту, 16% – базову загальну середню освіту, 14,2% – початкову загальну освіту і лише 2,6% осіб не мають початкової загальної освіти.

У цілому в державі вищу освіту мають 35,7% чоловіків і 39,3% жінок у віці 25 років і старші. Більш освіченим є міське населення, яке значною мірою поповнюється за рахунок міграції сільської молоді, що приїздить на навчання до міста, і частка осіб з вищою освітою становить 45,3% серед чоловіків і 51,1% серед жінок у віці 25 років¹².

Табл. 4. Порівняльні дані щодо розподілу населення за рівнем освіти за місцем проживання та статтю по Київській області за переписом 2001 року¹³.

Освіта 2001 р.	Міське населення		Сільське населення	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
вища	7,5%	8,3%	3,5%	3,9%
незакінчена вища	0,3%	0,3%	0,2%	0,2%
середня спеціальна	8%	12,7%	4,7%	7,6%
середня загальна	19,2%	18,4%	19,4%	16,8%
неповна середня	6,3%	7%	10,2%	12,2%
початкова	5,4%	6,6%	8%	13,3%

Всеукраїнський перепис населення 2001 року засвідчив підвищення рівня освіченості населення області за 12 років, які минули після перепису населення 1989 року, збільшення чисельності осіб, які мають вищу освіту і середню освіту, що підтверджують наведені вище дані. За даними перепису 2001 року, серед міського населення 7,5% чоловіків мають вищу освіту, тоді як серед сільських жителів 3,5% осіб. Що стосується жінок, то у місті вищу освіту отримали 8,3%, а у сільській місцевості – 3,9% осіб.

Незакінчену вищу освіту у міських поселеннях мають 0,3% чоловіків, тоді як у сільській місцевості 0,2% осіб. У жінок порівняно з чоловіками у місті і в селі показник однаковий – 0,3% і 0,2% осіб. Особливо слід відзначити прагнення населення, яке має базову вищу освіту, одержати повну вищу освіту, що підтверджує опитування, проведене серед молоді Києво-Святошинського, Макарівського, Васильківського районів Київської області. Здобуття вищої освіти молодь вважає одним з важливих пріоритетів у житті. На думку респондентів, вища освіта потрібна для того, щоб у майбутньому мати престижну і високооплачувану роботу, бути культурно розвиненою особистістю.

Середню спеціальну освіту в місті отримали 8% чоловіків, а у сільській місцевості 4,7% осіб. У жінок порівняно з чоловічим населенням у місті цей показник значно вищий – 12,7%, тоді як у сільській місцевості лише 7,6% осіб. За результатами опитування населення Київщини особи, які мають середню спеціальну освіту бажають підвищити свій професійний рівень, вступаючи до вищих навчальних закладів на заочне відділення.

Середню загальну освіту серед міського і сільського населення отримали майже порівну чоловіки – 19,2% і 19,4% осіб. Щодо жінок, то в місті 18,4% мають середню загальну освіту, а у сільській місцевості – 16,8% осіб. Неповну середню, за даними таблиці, у місті серед чоловіків мають 6,3%, тоді як у сільській місцевості 10,2% осіб. У міських поселеннях серед жінок неповну освіту отримали – 7%, а у сільських поселеннях 12,2% осіб. Початкову освіту у місті серед чоловіків мають 5,4% осіб, а у сільській місцевості – 8% осіб. Але у жінок по області у міських поселеннях – 6,6%, а у сільській місцевості – 13,3% осіб.

З метою аналізу змін, які сталися після розпаду Радянського Союзу та здобуття Україною незалежності, було здійснено опитування сільських жителів Київщини. Було поставлено низку запитань, серед яких і ті, що стосуються освітнього рівня Київської області. Було надано відповіді й на запитання: «Яку освіту Ви маєте?» або «Чи вважаєте Ви, що вашим дітям потрібна вища освіта?».

За даними опитування жителів Києво-Святошинського, Макарівського, Васильківського районів Київської області чоловіки мають дещо нижчий освітній рівень, вони частіше отримували середню спеціальну освіту переважно технічних спеціальностей, а жінки здобували вищу освіту переважно гуманітарних напрямів. Групи осіб старшого віку вважають, що вони не мали можливості здобути вищу освіту, то вони вважають за потрібне допомогти своїм дітям та онукам здобути вищу освіту на контрактній основі. Населення з вищою освітою витрачає більшу частину коштів на навчання своїх дітей.

Табл. 5. Порівняльні дані щодо рівня освіти постійного населення Київської області в 1989 та 2001 рр.¹⁴

Усього осіб, які мають освіту								
Освіта	Міське населення			На скільки % збільшилось або зменшилось	Сільське населення			На скільки % збільшилось або зменшилось
	1989	2001	2001 у % до 1989		1989	2001	2001 у % до 1989	
Повна вища освіта	111	148	133,3	+33,3	38	67	176,3	+76,3
Повна загальна середня освіта	329	369	112,2	+12,2	263	344	130,8	+30,8

Аналіз даних таблиці показує, що порівняно з 1989 р. у 2001 р. спостерігається збільшення на 33,3 % осіб серед міського населення, які мають повну вищу освіту, за рахунок молоді, а загальна середня повна освіта у Київській області збільшилась на 12,2%. Варто зазначити, що з кінця 1990-х рр. по Україні, особливо у великих містах, було відкрито багато приватних вищих навчальних закладів. Платна освіта існує, як відомо, і в державних, і в недержавних вищих навчальних закладах.

Подібна ситуація щодо рівня освіти серед сільського населення. Порівняно з міським тут рівень освіти зріс так: на 76,3% – вища освіта і на 30,8% – повна загальна середня освіта. Пояснюється це тим, що у селян з'явилася можливість покращити своє матеріальне становище шляхом продажу земельних ділянок під забудову, а кошти спрямувати на освіту. Для багатьох сімей через продаж земельних ділянок з'явилася можливість віддати своїх дітей на навчання на контрактній основі у вищі навчальні заклади.

Результати Всеукраїнського перепису населення засвідчили тенденцію до підвищення рівня освіченості населення Київської області, зростання в сільській місцевості кількості осіб, які мають вищу і повну загальну середню освіту.

Таким чином, підвищення рівня освіти в цілому характерне як для міського, так і для сільського населення. Аналіз освітнього рівня мешканців Київської області, за даними перепису населення 2001 року, засвідчив суттєві позитивні зміни порівняно з даними перепису 1989 року. Цьому значною мірою сприяло зміцнення матеріально-технічної бази та зростання кількості навчальних закладів нового типу, збільшення частки студентів, які навчаються на контрактній основі, відновлення вечірньої форми навчання в загальноосвітніх закладах. Збільшення частки осіб з вищою освітою свідчить про істотне поліпшення освітнього складу населення.

¹ Заставний Ф. Д. Населення України. – Львів, 1993. – 224 с.

² Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків / За ред. Е. М. Лібанової. – К., 2010. – 496 с.

³ Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К., 2005. – 448 с.

⁴ Освітній потенціал зайнятості населення України: динаміка, структури, оцінка на перспективу. – К., 1994. – 14 с.

⁵ Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К., 2003. – С. 100–108.

⁶ Хвіст В. О. Демографічні зміни у складі населення незалежної України. – Київ-Ніжин, – 2011. – С. 161–162.

⁷ Таблиця складена автором за даними Головного управління статистики у Київській області (Дина-

мические ряды по Киевской области по итогам переписей населения 1989, 2001 гг.).

⁸ Так само.

⁹ Освітній потенціал зайнятості населення України: динаміка, структури, оцінка на перспективу. – К., 1994. – С. 3–4.

¹⁰ Таблица складена автором за даними Головного управління статистики у Київській області (Динамические ряды по Киевской области по итогам переписей населения 1989, 2001 гг.).

¹¹ Заставний Ф. Д. Україна. Природа, населення, економіка. – Львів, 2011. – С. 233.

¹² Перший Всеукраїнський перепис населення. – К., 2004. – С. 412–415.

¹³ Таблица складена автором за даними Головного управління статистики у Київській області (Основні підсумки Всеукраїнського перепису населення в Київській області на 5 грудня 2001 року. Статистичний збірник) – К., 2004.

¹⁴ Таблица складена автором за даними Головного управління статистики у Київській області.

В статье рассматриваются изменения в уровне образования населения Киевской области по данным переписей населения 1989 и 2001 года, предоставленным Главным управлением статистики в Киевской области. Кроме того, исследование основывается на результатах опроса жителей Киево-Святошинского, Макаровского и Васильковского районов Киевской области.

Ключевые слова: образование, всеобщая перепись населения, Киевская область.

In the following article the author analyses changes in education level of Kyiv region population using and comparing the information of 1989 and 2001 censuses that was acquired from Chief Statistics Office in the Kyiv region. Besides, the research is based on the results of the survey that was held in Kyiv-Sviatoshynskiyi, Makarivskiyi and Vasytkivskiyi districts of Kyiv region.

Keywords: education, general census, Kyiv region.